

Michal LUTOVSKÝ, *Jižní Čechy v raném středověku. Slovanské osídlení mezi Práchní a Chýnovem*, Nakladatelství Veduta, České Budějovice 2011

301 s., ISBN 978-80-86829-68-5

Přední archeolog raného středověku Michal Lutovský se ve své nové monografii zaměřil na shrnutí poznatků o osídlení jihočeského území v 6. až 12. století. Jde o práci primárně populárního zaměření, nicméně její přínos pro archeologii je i tak značný. Autor zúročil svůj dlouholetý badatelský zájem o daný region a velké literární zkušenosti z řady předchozích knih. Vzniklo tak čtivé dílo, opírající se o velmi obsáhlý kritický aparát – tvrzení autora jsou tedy průběžně kontrolovatelná a konfrontovatelná s doposud publikovanými názory a materiálem.

Kniha je strukturována do několika tematických okruhů. Po stručném přehledu osobností, které se zabývaly raným středověkem v jižních Čechách, je zařazen základní úvod k charakteru archeologických pramenů. Jádrem knihy představuje archeologický místopis začínající na Českobudějovicku a končící u Horažďovic a Sušice. Právě přehled dosavadních znalostí na základě velmi různorodých archeologických pramenů, utříděný podle historicko-geografických regionů, je velkým přínosem knihy. Přináší totiž do výzkumu osídlení jižních Čech do jisté míry jinou optiku, než je běžná v soudobé archeologické literatuře. Právě Lutovského přístup umožňuje lépe pochopit charakter osídlení celé oblasti a její lokální rozdílnosti. Jako funkční se ukázalo i začlenění přilehlých hraničních regionů – Březnicka, Sušicka a Horažďovicka.

Důležitou kapitolu představuje dějinný nástin osídlení celé oblasti od 6. do 12. století, v níž je konfrontována výpověď archeologických a písemných pramenů. Písemných dokladů pro raný středověk je nicméně v jižních Čechách málo, a tak klíčovým zdrojem informací i do budoucna zůstanou poznatky archeologie. Oproti jiným regionům z jihočeské oblasti zatím prakticky chybí doklady osídlení z 6. století. Prokazatelné osídlení zde registrujeme až od druhé poloviny 7. století a autor uvažuje o možnosti, že k osídlení došlo z jiného směru – z Podunají. Během 8. století již evidujeme v jihočeské oblasti plošnou kolonizaci krajiny. Nejlépe ji ilustruje typický prvek – mohylová pohřebiště, která jsou

dodnes dochována na několika desítkách lokalit. Lze jen podotknout, že autor knihy prozkoumal a publikačně zpřístupnil dosud nejlépe poznané pohřebiště tohoto druhu – Kozlí. Plochá kostrová pohřebiště se v oblasti objevují až v 10. století a jsou omezena pouze na severozápadní část sledovaného území.

Nejpozději v 9. století se objevuje další výrazný typ lokalit – hradiště, které souvisejí zřejmě se sídly lokálních elit. Zde je třeba připomenout Nemětice, jež patří mezi nejlépe prozkoumané a především publikované lokality svého druhu v Čechách (členem autorského týmu byl opět M. Lutovský). K zániku jihočeských raně středověkých hradišť došlo zřejmě někdy v průběhu 10. století, což odráží expanzi přemyslovské moci do této oblasti. Ve stejné době mizí také mohylová pohřebiště. Od druhé poloviny 10. století vznikají na českém jihu další hradiště související již s přemyslovskou správou. Vesměs jde o lokality nově založené, výjimku představuje pouze Bechyně. Archeologicky jsou však zatím jihočeská přemyslovská hradiště jen málo poznána, nepočítáme-li nové výzkumy hradiště v Netolicích.

Závěrečné části knihy obsahují soupis literatury a literatury, cenné jsou také mapové přílohy. Právě tyto kapitoly umožňují čtenářům i badatelům rychlou orientaci. Lze tedy shrnout, že posuzovaná kniha je skutečně velkým spisovatelským i badatelským počinem, který otevírá poznání raného středověku jižních Čech. Lze jen doufat, že podobně koncipované práce zaměřené na raný středověk se časem objeví i pro další domácí regiony.

JIŘÍ MILITKÝ

Miroslav KOVÁŘ, *Raně gotická architektura benediktinského kláštera v Břevnově*, NPÚ ÚOP v hlavním městě Praze, Praha 2010 (= Archeologické prameny k dějinám Prahy 5)

174 s., ISBN 978-80-87220-11-5

Monografie Miroslava Kováře o téměř ztracené a neznámé gotické fázi benediktinského opatství v Břevnově vychází jednak z fragmentárně dochovaného materiálu (z raně gotických architektonických zlomků a zbytků gotického zdiva, nalezených při archeologických průzkumech), jednak z interpretace písemných a obrazových

pramenů. Autor se věnoval zkoumání lokality od roku 2001; prováděl vlastní terénní průzkum a postupně dokumentoval soubor zlomků.

Kniha si nedělá nárok na definitivní rekonstrukci stavebního dění v opatství za posledních Přemyslovců, jelikož revize nálezových situací starších výzkumů není vždy možná, navíc nalezené zlomky utrpěly mnoha přesuny a způsobem uložení (Kovář to nazývá „komplikovanou distribucí“). Tento problém ostatně poznamenal např. i zlomky nalezené při archeologických průzkumech a náhodných výkopech v místech zbraslavského kláštera a u řady dalších lokalit. Ne vždy se po skončení průzkumů dočkaly tyto mechem zarůstající a „překážející“ haldy kamenů (z pohledu nezainteresovaných majitelů objektu či pozemků) odpovídajícího uložení a následné dokumentace. Čestnou výjimkou je v tomto ohledu manipulace se zlomky odebranými při rekonstrukci domu U kamenného zvonu.

O osudech nálezů na území středověké Prahy při masivních přestavbách Starého Města na konci 19. a začátku 20. století bylo mnohokrát psáno a podobně tomu bylo a je i v dalších místech na území naší republiky. V lepším případě byl výběr ze zlomků uložen v lapidáriích muzeí nebo v nejrůznějších depozitářiích. Často tak mizí v nestřežených okamžicích jediné svědectví o zaniklých, kdysi výstavných stavbách, bez jejichž znalosti nemůžeme dostatečně pochopit kvalitu a význam naší středověké architektury a její evropský kontext.

O to větší zásluhou je autorův pokus o zpracování dochovaného souboru zlomků a přibližnou rekonstrukci stavební fáze, z níž pocházejí, včetně komparací s dobovými stavbami, tedy o náznak zhodnocení významu architektury klášterního kostela v době posledních Přemyslovců. Nutno ovšem předeslat, že naštěstí zlomky, nalezené při archeologickém průzkumu Vladimíra Piší, byly inventarizovány a přehledně a v měřítku překresleny arch. Miroslavem Ernestem, který do katalogových listů zanesl i materiál, otisky stop po kamenických nástrojích a kamenických značek, a u velkých kusů kreslil i „axonometrické“ pohledy. M. Kovář v knize přináší ukázky z Ernestovy dokumentace částí zdíva jižní raně gotické kaple a velmi důležité zakreslení báze nalezených mezilodních gotických pilířů (obr. 28).

Pokud jde o metodu, hlásí se Kovář k domácí tradici stavebněhistorických průzkumů, uplatňovaných zejména Birnbaumovými žáky od čtyřicátých let 20. století (O. Stefan, D. a V. Menclovi, D. Líbal), propracovaných institucí SÚRPMO v padesátých letech 20. století a u nás postupně

zdokonalovaných na pracovištích specializujících se na stavebněhistorické a archeologické průzkumy. Díky převzetí stratigrafických metod z archeologie a zohlednění všech dostupných analýz za pomoci nových technologií se staly nejprve v západní Evropě a brzy i u nás průzkumy historické architektury samostatným vědeckým oborem – tzv. stavební archeologií (Archéologie du bâti, Bauarcheologie, Building Archeology) s přesně propracovanými postupy a hledisky. Formální analýza, slohové komparace, kulturně historické souvislosti a další možnosti umělecko-historických metod přicházejí na řadu až v další fázi. Stavební archeologie by měla představovat určitou exaktní bázi pro konečnou interpretaci. Podobnou roli hrají rovněž výsledky restaurování, založené na nových technologiích.

Vlastní vstup do problematiky gotického kláštera představuje II. kapitola, věnovaná dosavadnímu bádání. Podrobně komentovanou literaturu doplňují ilustrace pramenů obrazových – map, vedut, tisků a vyobrazení kláštera na malbách. Systematický přehled bádání na téma středověké podoby opatství je jistě užitečný, protože resumuje veškeré publikované i nepublikované práce (SHP SÚRPMO, nevydané nálezové zprávy a hlášení archeologů, uložené v ARÚ či NPÚ ÚOP v hl. m. Praze). Autor musel věnovat pátrání nepochybně značné úsilí. Bohužel přejímání formulací citovaných autorů znejasňuje orientaci v tom, co vlastně daný archeologický průzkum nalezl; navíc nejsou přejímané informace doprovázeny orientačními ilustracemi z tehdejších průzkumů, takže pro pochopení kontextu by bylo nutné jít buď zpět k originálnímu textu, nebo je komparovat s podrobnou revizí předcházejících i vlastních nálezů, jak je publikovali zejména P. Sommer a Z. Dragoun v publikaci Milénium břevnovského kláštera a prvně jmenovaný znovu v práci o kultu sv. Vintíře v břevnovském klášteře (1995).

Třetí kapitola je věnována rozboru stavebních struktur, přesněji novému posouzení stratifikovaných nálezových situací. Autor se věnuje nejprve gotickému chóru a svá detailní pozorování tentokrát doprovází fotografiemi i půdorysem s vyznačením nálezové situace, což ulehčuje orientaci. Pro čtenáře nearcheologa jsou přesto velmi podrobné popisy nálezové situace v místě dotyku zdíva gotického presbytáře na závěr starší jižní kaple bez následné interpretace poněkud samoučelné, i když chápeme nutnost exaktního popisu bez předčasných závěrů (ty jsou odsunuty až na samý konec knihy). To platí i o dalších partiích věnovaných jižní kapli, vloženým pasům v úrovni krypty, ambitu, lodí a nakonec

„transformovaným stavebním konstrukcím“ neboli jednoduše řečeno fragmentům architektonických článků. Při jejich popisu dochází k ne zcela jednotnému užívání terminologie, což není jen formální jazyková záležitost, ale otázka přesného pojmenování, které v sobě již obsahuje určitou interpretaci. Pod kategorií prvků zaniklé stavební struktury jsou zařazeny „jedinci“ (rozuměj: jednotlivé kusy kdysi celistvých architektonických článků), přičemž se odlišují „zlomky“ a „celé prvky“ (myšlena asi část původního tektonického článku od spáry ke spáře?).

Určení původního umístění fragmentů v celku stavby ztěžuje fakt, že V. Piša nezaznamenal jejich přesnější nálezový kontext, pouze z jeho zprávy o nálezech z roku 1966 podle Kováře vyplývá, že hlavní soubor byl získán ze zášypů raně středověké krypty, ze sond před východním průčelím dnešního kostela a ze sond u jižní zdi torza gotického presbytáře.

Za obsáhlým úvodem následuje detailní popis jednotlivých kusů z daného souboru fragmentů s odkazy na tabulku v závěru knihy. Nad řadou interpretací mnoha pojednaných prvků by se dalo diskutovat, mezi úspěchy autora naopak patří, že našel analogii jednoho z žeber mezi fragmenty uloženými v sázavském klášteře, což by ukazovalo na provázanost těchto dvou benediktinských klášterů během určité stavební periody.

Pátá kapitola směřuje již k meritě celé práce, tedy k pokusu o rekonstrukci stavebního vývoje konventu v období posledních Přemyslovců a definování formálního charakteru zaniklé architektury. Autor poukazuje na podobnosti se známými stavbami druhé poloviny 13. století (Anežský klášter, Police nad Metují, Klášter Hradiště, Staronová synagoga, Předklášteří u Tišnova atd.), podepřené srovnávací tabulkou profilací. Opravdu lze nalézt pro břevnovské zlomky řadu analogií v listovém dekoru či utváření oblých svazkových přípor. Jde o to, zda na základě těchto komparací skutečně lze datovat stavbu presbytáře břevnovského chrámu do šedesátých až sedmdesátých let 13. století v určitém nevelkém časovém odstupu od výstavby samostatné kaple s hrobem sv. Vintíře ve východním závěru jižní románské lodi, nebo zda připustíme, že opat Bavor po nástupu do funkce (1294), tedy po poměrně dlouhé pauze, pokračoval v dostavbě zahájeného chóru a že stavitel navázal na předešlý sloh – nebo že dokonce opat Bavor je stavebníkem celého chóru, ale vybral či využil pro svoji stavbu již fungující huť (místní nebo např. ze Sázavy), která sloh téměř neměnila, jen pokračovala určitým „uvolněnějším“ rukopisem, avšak

nikoli na úkor kvality. Užití takových „retardujících“ prvků, jako je laloška, není v devadesátých letech 13. století neobvyklé (viz triumfální oblouk kaple Panny Marie v Brně). Myslím, že do úvah nad datací samotného gotického presbytáře je nutno zahrnout i otázku podoby vícelodního prostoru (basilikálního či síňového?), k němuž náleží V. Pišou odkryté a M. Ernestem zakreslené mezilodní pilíře. Stavební činnost v druhé polovině 13. století zde byla asi s přerušením těžkých let po roce 1278 víceméně nepřetržitá

Břevnovský klášter druhé poloviny 13. a první třetiny 14. století se řadí k nejvýznamnějším klášterům v království a zhodnocení výjimečné kvality jeho architektury, o níž podává svědectví soubor fragmentů, zasluhuje určitě pozornosti. Je třeba vyslovit uznání autorovi knihy, že se té nejtěžší fáze – revize dosavadních průzkumů a nové dokumentace fragmentů – ujal a že výsledky své dlouholeté práce také vypublikoval. Bylo by ale záslužné se nad kamennými svědky jedné mimořádné břevnovské kulturní periody znovu sejít v mezioborové diskusi.

KLÁRA BENEŠOVSKÁ

*100 let terénní archeologie
v Karlovarském kraji / 100 Jahre
der archäologischen Terrainarbeit
in der Karlsbader Region,*
ed. Jiří KLSÁK, Muzeum Karlovy Vary,
Karlovy Vary 2011

96 s., ISBN 978-80-87458-03-7

Popularizace výzkumů a jejich výsledků bohužel nepatří mezi obvyklé činnosti archeologických pracovišť. Zatímco tvorba expozic a pořádání krátkodobých tematických výstav je ještě pokládána za samozřejmou součást pracovní náplně, jen zřídkakdy bývají tyto podniky doplněny tištěným katalogem či shrnující studií. Přitom právě publikační výstup představují trvalou hodnotu, která přetrvává i po ukončení výstav. Muzeum v Karlových Varech patří mezi ta pracoviště, která na vydavatelskou činnost rozhodně nezapomínají. Po originálním průvodci, který doprovodil výstavu o archeologickém výzkumu kostela sv. Mikuláše pod Krudumem, připravil kolektiv regionálních badatelů výstavu představující nejvýznamnější archeologické výzkumy na území Karlovarského kraje a doplnil ji zajímavě pojatým katalogem. Ocenit lze mimo jiné i fakt, že kniha vyšla dvojjazyčně, s česko-německým textem